

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2021, 2(2), s. 7-16.

**Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne
Alınma Süreci**

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇAĞLAYAN

Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne Alınma Süreci

Murat ÇAĞLAYAN¹

Özet

Mardin'in geleneksel şehir dokusu, 1979 yılında "Kentsel Sit Alanı" ilân edilerek koruma altına alınmıştır. 2000 yılında bu alan, "Mardin Kültürel Peyzaj Alanı" adı ile Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nin "1, 3 ve 4" numaralı kriterleri çerçevesinde UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır. Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne tam üyelik başvurusu, 2002 yılının Ocak ayında yapılmıştır. Alan, 2003 yılının Mart ayında Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) yaptığı değerlendirmeye göre Dünya Mirası Listesi'ne alınmamıştır. Günümüze kadar geçen sürede alanın Dünya Mirası Listesi'ne girebilmesi için birçok çalışma yapılmıştır. Makale, yapılan bu faaliyetleri anlatarak yapılması gerekenler üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: UNESCO, Dünya Mirası Listesi, Kültürel Miras, Mardin.

The Process of Inclusion of Mardin on the UNESCO World Heritage List

Abstract

The traditional urban fabric of Mardin, located within the borders of the Artuklu district of Mardin province, was declared an "Urban Protected Area" in 1979 and was taken under protection. This area, under the name of "Mardin Cultural Landscape", has been included on the UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) World Heritage Tentative List within the framework of the "1, 3 and 4" criteria to Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention in 2000. Mardin's application for the inscription on the UNESCO World Heritage List was made in January 2002. The property was not inscribed on the World Heritage List according to the assessment made by the International Council of Monuments and Sites (ICOMOS) in March 2003. Until today, many works have been carried out for the inscription of the property on the World Heritage List. This paper explains these studies and focuses on what needs to be done.

Keywords: UNESCO, World Heritage List, Cultural Heritage, Mardin.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, muratcaglayan@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7273-4888.

Giriş

UNESCO 17. Genel Konferansı, 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te toplanmış ve 16 Kasım 1972 tarihinde Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'yi kabul etmiştir. Türkiye, sözleşmeye 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı kanunla taraf olma kararı almış ve kanun, Bakanlar Kurulu tarafından 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı kararla onaylanarak 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmasının ardından yürürlüğe girmiştir. Gerekli belgelerin UNESCO Genel Merkezi'ne sunulmasıyla Türkiye, sözleşmeye 16.03.1983 tarihinde resmen taraf olmuştur (Resmî Gazete, 1983).

Bu sözleşmenin amacı; bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal siteleri dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamaktır. UNESCO Dünya Mirası Listesi aracılığı ile yeryüzündeki en nadide doğal ve kültürel ortamların uluslararası boyutta tanınmasına yönelik bir mekanizma işlerlik kazanırken, Dünya Mirası Fonu; olanakları kısıtlı taraf devletlere bu tür alanları korumaları için fona yaptıkları katkıları aşan ölçülerde finansal ve teknik yardım olanağı sağlamaktadır. Bu anlamda Dünya Mirası Sözleşmesi, gelişmekte olan ülkelere az bulunur doğal ve kültürel ortamların korunmasında maddî teşvik sağlayan kendine özgü bir antlaşma örneğidir (Tunçer, 2013, s. 96).

Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'ne göre eğer bir varlık aşağıdaki kriterlerden bir veya daha fazlasını karşılıyor ise Dünya Mirası Komitesi, bu varlığın üstün evrensel değere sahip olduğunu kabul eder. Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nde yer alan on adet kriterin ilk altı adedi kültürel, son dördü ise doğal alanlar için kısıtastır (UNESCO, 2019):

1. İnsanın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmeli;
2. Bir zaman zarfı içinde veya dünyanın bir kültürel alanında, mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı alanlarındaki gelişmeler ile ilgili insanî değerler arasında önemli bir alışverişi sergilemeli;
3. Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa yönelik ünük veya en azından istisnaî bir tanıklık üstlenmeli;
4. İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı tipinin, mimarî veya teknolojik bütünü veya peyzajın istisnaî bir örneği olmalı;
5. Özellikle geri döndürülemez değişimin etkisi altında hassas hâle geldiği zaman bir kültürün (veya kültürlerin) veya insanın çevresiyle etkileşiminin temsilcisi olan geleneksel insan yerleşiminin, arazi kullanımının veya deniz kullanımının istisnaî bir örneği olmalı;
6. İstisnaî evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler ile, fikirler ile, veya inançlar ile, sanatsal ve edebî eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilgili olmalı (Komite, bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir.);
7. Üstün doğal bir fenomeni veya istisnaî bir doğal güzelliğe ve estetik öneme sahip alanları içermeli;
8. Yaşamın kaydı, yer şekillerinin oluşumunda devam eden önemli jeolojik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dâhil dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden istisnaî örnekler olmalı;

9. Kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemlerinin ve bitki ve hayvan topluluklarının evrim ve gelişiminde önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri temsil eden istisnai örnekler olmalı;

10. Bilim veya koruma açısından istisnai evrensel değere sahip tehdit altındaki türleri ihtiva edenler dâhil, biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve dikkat çeken doğal habitatları içermelidir.

Mardin'in Adaylık Süreci ve ICOMOS Değerlendirmesi

1979 yılında Mardin'in tarihî kent dokusu, "Kentsel Sit Alanı" ilân edilerek koruma altına alınmıştır. Kentsel sit alanını içine alan "Mardin Kültürel Peyzaj Alanı", 2000 yılında "1, 3 ve 4" numaralı kriterler çerçevesinde UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır (Pulhan, 2009).²

Mardin, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne tam üyelik başvurusunu Ocak 2002 tarihinde yapmıştır. Alan, 2003 yılının Mart ayında ICOMOS'un yaptığı değerlendirmeye göre Dünya Mirası Listesi'ne girmeye uygun görülmemiştir. Bu sebeple taraf devlet olarak Türkiye, ilerleyen yıllarda dosyanın revize edilip tekrar başvuruda bulunulabilmesi için adaylık başvurusunu geri çekmiştir.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), UNESCO'nun danışma organıdır. ICOMOS, Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmek üzere aday gösterilen kültür varlıklarını değerlendirir ve Dünya Mirası kültür varlıklarının korunma durumlarını izler (UNESCO, 2019).

ICOMOS'un Mardin dosyası için yapmış olduğu değerlendirme içeriğinden bazı önemli veri ve tavsiyeler aşağıdaki şekildedir (UNESCO, 2003):

- Turabdin ya da belirli bölgeleri kutsal bölge olarak görülebilir ve geçmiş dönemlerde yüksek derecede üretken olan ve rahipler tarafından geliştirilmiş Mezopotamya Ovası'yla ilişkilendirilebilir.

- Mardin'in doğal coğrafyası ile ilişkilendirilen teraslanmış şehir dokusu, eşsiz ve özgün olarak değerlendirilemez. Bu sebeple dosyanın dört numaralı kriter bakımından değerlendirilmesi uygun görülmemiş ve bu kriter sonradan düşürülmüştür. Aynı dokuya sahip birkaç şehrin mevcudiyeti bilinmektedir. Mardin'in şehir dokusu, kültürel bağlamı farklı olsa da 1993'te Dünya Mirası Listesi'ne dâhil olan İtalya'daki Matera şehrine benzemektedir.

- Mardin'in Dünya Mirası değerini oluşturan doku, bütünlük adına bariz derecede hasar görmüştür. Birçok yapı, şehirdeki mevcut dokuyu, yapı yüksekliklerini ve malzemelerini dikkate almaksızın inşa edilmiştir.

- Şehrin surları kaybolmuştur ve şehrin genel tarihî dokusu iyi bulunmamıştır. Tekil birçok yapı, şüphesiz özgünlük kriterlerini yerine getirmekte, ancak bazıları acil onarım gerektirmektedir. Mardin'in kent dokusunun bütün olarak aday gösterildiği göz önünde bulundurulursa, birçok anıt onarılmalıdır.

- Mardin, Artuklu döneminin en görkemli taş işçiliğini temsil eden şehir olarak tanıtılmaktaysa da üstün evrensel değer tanımları yetersizdir. Yakın çevresinde benzer niteliğe sahip fazlasıyla alan ve şehir bulunması yeterli ölçüde açıklanmamıştır. Mardin Kalesi'nde mevcut olan yerel Selçuklu hükümdarlarının sarayı; Musul, Diyarbakır ve Halep'tekilerle benzeşmektedir. Mardin tarihi

² Geçici listedeki durumu için bkz. Url 1: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1406/> (Erişim tarihi: 21.07.2021).

şüphesiz ilginç iken, kültürel-tarihsel bağlamını ve farklılığını açıklayacak yeterli derecede öge yoktur.

- Mardin, Süryânî-Ârâmî kültürünün anavatanı olarak tanıtılmış, ancak 4. yüzyıla uzanan Deyrulzafaran Manastırı bu adaylık sürecinde dâhil edilmemiştir.

- Yönetim organizasyonunda yetişmiş teknik personel ve kaynak sorunu bulunmakta, bunun yanında yetersiz olan koruma imar planına uyulmamakta. Alan yönetim planı bulunmamakta.

- Alandaki en büyük riskler; kalkınma baskısı ve tarihî binaların ve alanların kırsal göçmenler tarafından işgal edilmesi, koruma ihtiyaçlarının yeterince anlaşılmasında yetersizlik, yoksulluk, kaynak eksikliği. Yeni bir faktör ise muhtemelen hazırlıksız yakalanan ve acele ile gelişen turizm etkisi...

ICOMOS'un 2003 yılında yapmış olduğu değerlendirme ve önerilerin çoğu süreç içerisinde dikkate alınmıştır. Mardin'deki Süryânî-Ârâmî kültürü ve Deyrulzafaran Manastırı'nın önemi konusundaki çalışmalar meyvelerini vermiştir. 2021 yılında "Mardin Midyat Çevresi (Tur Abdin) Geç Antik ve Orta Çağ Kilise-Manastırları" adı ile UNESCO Dünya Miras Listesi'ne bir unsurumuz daha kaydedilmiştir. Mor Sobo Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi (Yoldath Aloho), Deyrulzafaran Manastırı, Mor Gabriel Manastırı, Mor Abai Manastırı, Mor Loozor Manastırı, Mor Yakup Manastırı, Mor Quryaqos Kilisesi ve Mor Azozo Kilisesi bu seri dosyanın öğelerindedir.³

ICOMOS'un bütünlük adına şehrin genel dokusu konusunda üzerinde durduğu hasarlar, Mardin Valiliği'nin "Tarihî Dönüşüm Projesi" ile telafi edilmeye başlanmış ve edilmeye devam etmektedir. Konu ile ilgili detaylar, "ICOMOS Değerlendirmesinden Sonra Günümüze Kadar Yapılanlar" bölümünde anlatılmıştır.

ICOMOS'un altını çizdiği bir diğer konu, teknik uzman ve yetersiz olan koruma imar planına uyulmaması idi. Günümüzde belediye ve valilikte yeterli derecede koruma uzmanı bulunmakta olup gerekli durumlarda üniversitedeki uzmanlardan da destek alınmaktadır. Koruma imar planı, çağın gerektirdiği biçimde revize edilmiş olup alan yönetim planı da yapılmaktadır.

ICOMOS'un 2003 yılında alt yapısı olmadığı için şehirdeki turizm gelişimini risk olarak görmüştür. Bugün sürecin içine şehrin tarihî dokusu ve konakları da dâhil edilerek sürdürülebilir turizm projeleri ile alt yapı ve turizm planlamaları yapılmıştır.

ICOMOS Değerlendirmesinden Sonra Günümüze Kadar Yapılanlar

2000'lerden günümüze kadar geçen sürede şehir, yeni bir sektör ile tanışmıştır: Turizm. 2000-2006 yılları arasında valilik yapan Mustafa Temel Koçaklar döneminde, "medeniyetlerin beşiği", "diller ve dinler kenti", "kadim şehir" vb. sıfatlar ile şehrin ulusal ve uluslararası tanıtımı yapılmıştır.

Özellikle bu tarihten itibaren, turizmin etkisinin bir sonucu olarak Mardin'in anıtsal ve sivil mimarisinin oluşturduğu kentsel dokusu yoğun bir restorasyon ve dönüşüm içine girmiştir (Çağlayan, 2017a, s. 33). 2003-2005 yılları arasında dönemin Kültür Bakanı Erkan Mumcu, iki yıl üst üste turizm sezonunu Mardin'de açmış ve kültür turizmini desteklemiştir. Turizm; çok hisseli metruk konakların, yatırımcılar tarafından satın alınarak butik otellere dönüştürülmesine vesile olmuştur. Bu da hem sivil hem de anıtsal eserlerin restorasyonlar yoluyla gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır. 20 yıllık süre içerisinde Mardin kentsel sit alanındaki Ulu Camii, Zinciriye Medresesi, Kasımiye Medresesi, Şehidiye Camii, Hatuniye Medresesi, Deyrulzafaran

³ Detaylı bilgi için bkz. Url 2: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6534/> (Erişim tarihi: 23.07.2021).

Manastırı, Kırklar Kilisesi, Protestan Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Surur Hanı, Emir Hamamı, Savurkapı Hamamı, Emineddin Külliyesi vb. birçok tescilli anıt restore edilmiştir. Kamu ya da özel teşebbüslerle yapılan restorasyon ya da renovasyonlar şehirde evi bulunan yerli halka da ilham vermiştir. Sivil mimarlık örneği olan tarihî evler onarılıp yeniden işlevlendirilmeye başlanmıştır. Bugün kentsel sit alanında kırka yakın butik otel, otel, pansiyon ve birçok turistik tesis vardır. Bunların sayısı giderek artmaktadır.

Mardin Valiliği, kentin sahip olduğu tarihî ve kültürel mirasın korunarak gelecek nesillere taşınması ve Mardin'in UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmesinin önemini farkında olarak 2009 yılından itibaren "Tarihî Dönüşüm Projesi" adı altında bir dizi faaliyet yürütmektedir (Avcı, 2013; Mimarlık, 2011).

Valiliğin "Tarihî Dönüşüm Projesi"ni yürütmesindeki ana hedef; kentin tarihî kimliğinin muhafaza edilerek turizm sektöründe ekonomik değer olarak kullanılması, şehrin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmesiyle ülkemiz ve dünya turizmine kazandırılması ve böylece ilin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlanmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için proje kapsamında Mardin Artuklu İlçesi kentsel sit alanının karakteristik özelliklerini korumak için sonradan inşa edilen yapıların yıkılması, tarihî ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik olarak planlama, projelendirme, iyileştirme ve restorasyon çalışmaları yürütülmektedir (Avcı, 2013).

Mardin'deki uygulamalar kapsamında Türkiye'nin birçok ilinde de yapılan kentsel dönüşüm projeleri yanında "Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi" uygulanan projelerdendir. Bu kapsamda farklı alanlardaki çalışmaların özeti aşağıdaki şekildedir (Çağlayan, 2017b):

Betonarme ve Eklenti Yapıların Yıkılması: Proje kapsamında geleneksel şehir dokusunu ve silueti bozdukları gerekçesiyle birçok yapı ve muhdes yıkılmıştır. Tüm yıkımlar, Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun kararı ve önerileri çerçevesinde yapılmaktadır. Belediyeye bağlı Koruma Uygulama ve Denetleme Bürosu (KUDEB), yıkımları kontrol edip denetlemektedir. Bütçe buldukça silueti bozan yapıların yıkımlarına devam edilmektedir (Mimarlık, 2009).

Tarihî Şehrin Altyapı Çalışmaları: Kanalizasyon, içme suyu, elektrik ve telefon hatlarının yer altına alınması faaliyetlerini kapsamaktadır. Kentin 1950'li yıllarda yapılan ve çoğu çürüyen, insan sağlığına verdiği zararların yanında tarihî yapıların bodrum katlarına sızarak temellerine de zarar veren içme suyu ve kanalizasyon şebekesinin yenilenmesi çalışmaları tamamlanmıştır.

Üstyapı Çalışmaları: Sit alanında altyapı çalışmalarının tamamlandığı yerlerde üstyapı çalışmalarına başlanmıştır. Kentin ana ulaşım yolu olan 1. Cadde bazalt taşı, ara sokaklar kayrak taşı ve çarşı bölgesi kesme bazalt taş ile kaplanmıştır. Telefon ve elektrik direkleri yer altına alınmıştır. 2, 9 kilometreden oluşan 1. Cadde'nin üstyapısı tamamlanmış olup bazı ara sokaklarda çalışmalar devam etmektedir.

Kamu Binalarının Restorasyon Çalışmaları: Tarihî Dönüşüm Projesi kapsamında kamuya ait olan tescilli yapıların restorasyon ve yeniden işlevlendirilme çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak "Eski Vali Konağı" binası restore edilerek "Mardin Valiliği Ofisi" olarak kullanıma açılmıştır. 1. Cadde üstünde, Şehidiye Mahallesi Üç Yol mevkiinde bulunan ve valilik tarafından kamulaştırılan tescilli yapı restore edilmiş ve "Mardin Gençlik Evi" olarak işlevlendirilmiştir. Yine, ana cadde üzerinde Latifiye Mahallesi'ndeki eski Halk Eğitim Binası'nda restorasyon çalışmaları tamamlanmış olup "Mardin Kültür ve Sanat Merkezi" olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Tarihî Mardin Kız Meslek Lisesi restore edilip "Olgunlaştırma Enstitüsü"ne dönüştürülmüştür. Eski Hükûmet Konağı, Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından Mimarlık Fakültesi olarak; eski askerî kışla binası ise Sabancı Vakfı tarafından Sabancı Kent Müzesi olarak restore edilip yeniden işlevlendirilmiştir. Vaktiyle anıtsal bir konak olan tarihî Gazipaşa İlköğretim Okulu'nda ise restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

Sokak Sağlıklaştırma Çalışmaları: Mardin Artuklu İlçesi Kentsel Sit Alanı içerisinde başlatılan sokak sağlıklaştırma çalışmalarının amacı, özellikle turistlerin yoğun olarak kullandıkları sokakların asıllarına uygun hâle getirilmesidir. Bu kapsamda yapıların sokaklara bakan cephelerinde çimento esaslı derz ve sıvalar sökülerek cepheler aslına uygun hâle getirilmeye çalışılmaktadır. Sokaklarda sonradan yapılan beton ve briket duvarlar kaldırılarak taş duvarlara dönüştürülmüştür. Metal ya da betonarme direklerle yukarıdan giden ve görüntü kirliliğine sebep olan elektrik ve telefon hatları da yer altına alınmıştır. Diyarbakırkapı Mahallesi'nden Mardin Müzesi'ne doğru giden ara sokak, bir kültür sokağı olarak turizm güzergâhına dâhil edilmiştir.

Projelendirme Çalışmaları: Bu kapsamda Mardin Kentsel Sit Alanı'nın hâlihazır haritası ve üç boyutlu rölöve çalışmaları tamamlanmıştır. Koruma amaçlı imar planının revizyonu tamamlanmıştır. 23 adadan oluşan ana caddenin güney yamacındaki geleneksel zanaat çarşılarının da lazer tarama yöntemi ile rölöveleri tamamlanmıştır. Koruma projeleri, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Zahireciler Çarşısı, Hasan Ayyar Çarşısı, Manifaturacılar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı'nın yenileme uygulamaları DİKA'nın (Dicle Kalkınma Ajansı) maddî desteği ile tamamlanmıştır.

Otopark ve Meydan Projesi: Diyarbakırkapı Mahallesi'nde içinde turistik ve sosyal tesisleri de barındıran otopark projesinin uygulaması devam etmektedir. Tur otobüslerine de hizmet verecek olan projenin 800 araçlık otoparkıyla kentsel sit alanında yaşanan park ve trafik sorununu büyük ölçüde çözmesi beklenmektedir. Cumhuriyet Meydanı Düzenleme Projesi, yakın zamanda tamamlanmış olup yeni tören alanı ve kapalı otopark düzenlenmiştir.

Mardin Kalesi'ni Güçlendirme Projesi: Kaya parçalarının düşmesi nedeniyle can güvenliği riski oluşturan ve kentin yüzyıllardır çözülemeyen sorunu olarak ön planda olan Mardin Kalesi için 30 Mayıs 2011 tarihinde "Mardin Kalesi Güçlendirme ve Restorasyon Projesi" ihale edilmiş ve sözleşmesi yapılmıştır. Hazırlanan projeler, Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Uygulama, 2012 yılının sonunda tamamlanmıştır. Fakat kalenin kuzey yamacını içine alan ikinci etaba geçilememiştir. Kale içinde bulunan arkeolojik alan için Kültür Bakanlığı'nın finansı ile arkeolojik kazı başlatılmıştır. Kazı, Mardin Müzesi Müdürlüğü denetiminde devam etmektedir.

Kentsel Dönüşüm Projesi: Mardin'in Artuklu ilçesine bağlı Saraçoğlu Mahallesi ile Ensar Mahallesi'nde gerçekleştirilmek istenen "Kentsel Dönüşüm Projesi"nin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın da desteğiyle Mardin Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülmesi beklenmektedir. Toplam 1671 konutun bulunduğu alanda, kentin kimliği ve silüeti ile uyumlu olacak tasarımlara yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi: Mardin Valiliği'nin turizmin kentin ekonomik ve sosyal gelişimini sağlayacak önemli sektörlerden biri olduğu düşüncesinden yola çıkarak geliştirdiği bir projedir. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yürüttüğü Rekabetçi Sektörler Programı'nın öncelikleri arasına giren Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi, yaklaşık 9 milyon avroluk mâlî yardımla desteklenmiştir. Proje, turizm sektöründe rekabetçiliği ve bunun getireceği ekonomik avantajları artırmayı amaçlamaktadır. Özellikle kültür ve inanç turizmi alanında rekabet gücüne sahip olan Mardin'de turizmin çeşitlendirilerek geliştirilmesi, Mardin için bir marka konsepti oluşturulması ve konseptle uygun görsel ve sözel tasarımlar aracılığıyla Mardin'in turizm sektöründe bir marka olarak konumlanması amaçlanmıştır. Proje kapsamında kentteki turizm işletmelerine başta gıda üretimi ve servis becerileri olmak üzere çeşitli konularda eğitimler verilmiştir. Turizm sektöründe faaliyet gösteren Kobi'ler, restoran işletmeleri, özel tur operatörleri, tur rehberleri ve turizm enformasyon memurlarına yönelik bu eğitimler sayesinde hizmet kalitesinin artırılması planlanmıştır. Mardin'in fiziksel turizm altyapısının da gündeme geldiği proje kapsamında sit alanı içinde yer alan ve tarihî 1. Cadde üzerinde bulunan iş yerlerinin dış cepheleri de iyileştirilmiştir. Bu iş, Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından "Mardin 1. Cadde Onarım ve Yenileme İşleri" adı altında finanse edilmiştir.

Europeaid/132931/D/WKS/TR kodlu iş, “Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Bölgesel Rekabet Edebilirlilik Programı Koordinasyon ve Uygulama Daire Başkanlığı” tarafından ihale edilmiştir. Yükleniciler, 2013 yılının Nisan ayında başlamış ve 2015 yılının Mart ayında işi bitirmişlerdir (Mardin Valiliği, 2015).

Çalışmalar kapsamında “Mardin Turizm Stratejik Planı” hazırlanmıştır. Plan, Mardin'deki paydaşların ortak özlemini yansıtan Mardin turizm vizyonuna erişebilmek için gerekli uygulamalara yön verecek stratejileri ve eylem planlarını ortaya koymaktadır. 2013 yılının Kasım ayında yapılan Bilgilendirme ve Vizyon Geliştirme Çalıştayı'na sektör ile ilgili birçok kişi katılmış ve Mardin 2023 Turizm Vizyonu şöyle belirlenmiştir: “Mardin; kültürel mirası, çok kültürlü, barışçıl, hoşgörülü kimliği ile rekabetçi, sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla sosyo-ekonomik ve kültürel olarak gelişen bir dünya markası olacaktır.” Mardin'deki turizm varlıklarını korumak ve geliştirmek, turizm gelirlerini artırmak, turizmde rekabet gücünü artırmak, toplumsal gelişim ve fırsat eşitliğini sağlamak bu vizyon doğrultusunda amaçlananlardır (Mardin Valiliği, 2015, s. 50).

Bu çerçevede adaylık dosyasının yeniden takdim edilmesine ilişkin yapılan tüm faaliyetlere bakıldığında temel vurgunun turizm olduğu ve turizmi geliştirecek çalışmalara odaklanıldığı görülmektedir. Ancak Mardin gibi çok kültürlü yapısının dışında mimarî ve tarihî kimliğe sahip bir kent özelinde yalnızca turizm algısı oluşturmak, şehircilik prensipleri ve kentsel koruma anlayışıyla her zaman bağdaşmaz. Bu nedenle Mardin gibi kültürel özgünlüğüyle farkındalık yaratan bir kentten yalnızca turizm beklentisi oluşturulması, koruma anlayışındaki bütüncül koruma yaklaşımlarından uzaklaşma tehlikesini barındırıyor. Kültürel mirasın korunması ve Dünya Mirası Listesi'ne dâhil olma beklentisi, bir mekânın sadece mimarî, sanatsal ve tarihî değerleri nedeniyle fiziksel olarak değil; kimliği, sosyal ve kültürel değerleri ile birlikte bir bütün olarak korunması anlayışıyla uyusmalıdır (Geyik, 2020, s. 35).

Alanın Önemi, Özgünlüğü ve Bütünlüğü

Kültürel çeşitlilik bakımından Güneydoğu Anadolu'ya denk yerlerin sayısı azdır ve bu bölgeler, bünyelerinde sayısız kadim kavmin dinlerini ve düşünce sistemlerini barındırır. Bu özellik, doğudan batıya uzanan kültürlerin yol kesişiminde, yani İpek Yolu üzerinde bulunan Mardin için de geçerlidir. Kuzeyinde Anadolu ve güneyinde Ortadoğu kültürel miraslarının etkileri Mardin'de görülmektedir. Mezopotamya Ovası'na hâkim bir alanda kurulan şehir, Dicle ve Fırat nehirlerinin arasındaki “Bereketli Hilal” bölgesinde yer almaktadır. Doğal yapı ile insan etkileşimi sonucu ortaya çıkan taş mimarisinin benzersiz dinî ve geleneksel yapılarını barındıran Mardin, tarihî kentsel peyzaj örneğidir. Mardin'in Mezopotamya geleneği üzerine inşa edilen konut mimarisi, İslâmî ve Hıristiyan kültürün sentezini sergilemektedir. Mardin'in en önemli dönemi, on ikinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla da kapsayan Selçuklu döneminde Türkmen hanedanı olan Artuklular yönetimindedir. Anadolu'daki Türk-İslâm mimarisinin öncü örnekleri de bu dönemdedir. Bölge, ayrıca Süryânî-Ârâmî kültürünün anavatanıdır. Şemsî (Pagan) tapınakları üzerine dördüncü ve beşinci yüzyıllarda inşa edilmiş erken Hıristiyanlık dönemi örneklerini barındıran bu zengin ve köklü mirasın birçok mimarî temsili günümüzde yaşamaya devam etmektedir. Tüm bu özellikler, alanın üstün evrensel değerini güçlendirmektedir.

Mardin Artuklu ilçesi kentsel sit alanındaki tarihî binaların çoğu, -bazılarının acil onarım ihtiyacı olmasına rağmen- kuşkusuz özgünlük testinin gerekliliklerini karşılamaktadır. Alan sınırının tamamı göz önüne alındığında özgünlüğün sorunlu olduğu düşünülebilir. Genel durumu çok iyi olmayan tarihî doku içinde kötü durumda ve harap durumdaki yapılar konusunda projeler geliştirilmektedir. Şehir, surlarını kaybetmiş olsa da ayakta duran kale, geçmişte olduğu gibi şehrin önemli bir unsurudur. Günümüzde kalede arkeolojik kazılar devam etmektedir. Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi Mardin Kalesi'nin de ziyaret edilebilir arkeolojik sit alanı olarak düzenlenme çalışmaları devam etmektedir.

Mardin; tarihî kent dokusu, hâlâ ikâmete devam edilen konutları, mahalle aralarındaki okulları, sokak aralarındaki bakkal ve fırınları, ibadete açık olan kilise ve camileri, geleneksel ticaretin devam ettiği çarşıları ile dinamik bir kenttir. Turizm etkisi ile alandaki bir kısım tarihî konak, konaklama tesislerine dönüştürülmüş olsa da şehri özgün kılan bu dinamizmin sürekliliğidir.

Sonuç

Süreç içerisinde tarihî alana çok katlı betonarme yapıların eklenmesi mekânın bütünlüğüne zarar vermiştir. Bu sorun, “Tarihî Mardin Dönüşüm Projesi” süreci kapsamında çözülmeye çalışılmaktadır. Alan içindeki birçok muhdes yapı yıkılmış ve temizlenme işlemleri devam etmektedir. Bazı betonarme yapılar, dönem eki olup koruma imar planına uygun olarak inşa edilmişlerdir. Şehir mimarisinin dinamizmi açısından bu yapılar korunacaktır. Kimi betonarme yapıların ise zemin ya da alt katları sıva kaplı tarihî yığma yapılarıdır. Bu yapıların sıvaları söküldükten sonra taş dokuları ortaya çıkarılmakta ve muhdes betonarme katları kaldırılmaktadır. Bütün dokuyu Ortaçağ’daki hâline dönüştürmek şüphesiz bir “kitsch” yaratacaktır. Tüm müdahaleler Kültür Varlıkları Koruma Kurulu’nun almış olduğu kararlar çerçevesinde yapılmaktadır.

UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne girmeye yönelik iyi niyetle yapılan çalışmaların hepsinde, özellikle inşaat işlerinde işçilik zafiyetleri ve uygulama hataları bulunduğu gözlemlenmiştir. Ana cadde zemin ve kaldırım döşemelerinde çatlaklar ve çökmeler başlamıştır. Otopark sorunu giderilemeyen kentsel sit alanında kaldırma park eden araçlar yüzünden yayalar yürüyememektedir. Yakın bir zamanda belediyenin kaldırımlara monte ettiği duba ve çiçeklikler ile bu sorun; geçici olarak çözülmeye çalışılmaktadır. Ana caddede yapılan cephe yenilenmesinde tüm dükkânların aynı tarz doğrama ve kepeneklere sahip olmaları eleştirilmiştir. Aynı biçime sahip dükkân görüntüsü, düzenli olarak görülse de ticaret işlevinin en yoğun olduğu bu eski cadde; tarihi boyunca sahip olmadığı modern tek tip bir görünüme bürünmüştür. Farklı işlevlere sahip dükkânlar; örneğin, kasap ile kuyumcu bile aynı cephe sistemine sahip olmuştur.

Kentsel dönüşüm projesi ile yıkılacak olan yapılar sonucunda, zaten nüfusu azalmakta olan Artuklu Kentsel Sit Alanında ikamet edenlerin sayısı daha da azalacaktır. Maddi durumları iyi olmadığı için eski şehirde yaşamaya devam eden insanlar, bir şekilde borçlandırılarak Toki konutlarına yönlendirileceklerdir. Apartman hayatının getireceği yakıt parası, kapıcı aidatı ve ortak masraf vb. giderleri karşılayabilecek durumda olmayan ve yıkılması düşünülen betonarme binalarda oturan bu ailelerin durumu bugün daha gündeme gelmemiştir. Yapılacak dönüşüm ve yıkımlarla şehir; yaşayan bir kent olmaktan çıkma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Şehir; gelip geçilen, görülen, fotoğrafı çekilen, her yerde aynı objelerin satıldığı bir tamamen turistik kent halini alma eğilimindedir. Kadim ve köklü bir şehir örf ve âdetine sahip Artuklu ilçesi kentsel sit alanında kalıcı ikamet teşvik edilmelidir.

UNESCO Dünya Mirası Merkezi kurucu yöneticisi Bernd von Droste (2013), Mardin Valiliği’nde yaptığı sunumda Mardin’in adaylık süreci konusuna açıklık getirmiştir. Adaylık dosyası başlangıçta “Mardin Kültürel Peyzajı” olarak UNESCO Dünya Mirası Merkezi’ne gönderilmiştir. 2002’de dosyada değişiklik yapılmadığı hâlde başvuru adı, “Historic City of Mardin (Mardin Tarihî Şehri)” olarak ICOMOS tarafından değerlendirilmiştir. Ancak bu iki Dünya Mirası kategorisi (kültürel peyzaj ve tarihî kent) birbirlerinden farklıdır. Kültürel peyzaj, insanoğlu ve doğa arasındaki dengeli ilişkiyle tanımlanır. Örnekleri, 1993 sonrasında Dünya Mirası olarak tanınmıştır. Japonya Kyoto’daki tapınak bahçeleri örneğinde tasarlanmış bahçe ve parklar bu grup içindedir. Filipinler’de bulunan Ifugao Pirinç Tarlaları ya da Portekiz’deki Douro Vadisi’nde bulunan şarap üretiminde kullanılan üzüm bağı peyzajları da organik olarak şekillenmiş ve üretim yapılan kültürel peyzajdır.

Özellikle son yirmi yılda yapılan çalışmalar, kentin Dünya Mirası listesine girebilmesi için önem arz etmektedir. Son olarak, hazırlanmakta olan alan yönetim planı ile bir eksik daha giderilecektir. Tüm çalışmalar tamamlandıktan sonra Mardin, Dünya Mirası Listesi'nde örnekleri fazlası ile bulunan "Tarihî Kent Peyzajı (Historic Urban Landscape)" olarak başvurusunu güncellemelidir.

Kaynakça

- Avcı, H. (2013). "Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi". **İdarecinin Sesi**, S. 154, s. 126-127.
- Çağlayan, M. (2017a). **Mardin Ortaçağ Anıtları ve Yapım Teknikleri**. İstanbul: Hiperyayın.
- Çağlayan, M. (2017b). Mardin'de Neler Oluyor? **Arkitera**, <https://www.arkitera.com/gorus/mardinde-neler-oluyor/> (Erişim tarihi: 23.07.2021).
- Droste, B. (25 Ekim 2013). "Dünya Mirası Adaylığı Süreci Üzerine Notlar". **Sözlü Sunum**, Mardin.
- Geyik, N. E. (2020). "Mardin'in Unesco Dünya Mirası Listesi Adaylık Süreci". **Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik**, No. 2, s. 30-35.
- Mardin Valiliği. (2015). "Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi". **Mardin Kültür Sanat Dergisi**, S. 1, s. 46-51.
- Mimarlık. (2009). "Mardin'de Kentsel İyileştirme Kapsamında Niteliksiz Yapılar Yıkılıyor". **Mimarlık**, S. 350 Kasım-Aralık, s. 10.
- Mimarlık. (2011). "Mardin'de Tarihi Dönüşüm Projesi". **Mimarlık**, S. 361 Eylül-Ekim, s. 13.
- Pulhan, G. (2009). (Ed.) **UNESCO Dünya Mirasında Türkiye**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 518-533.
- Resmî Gazete. (14 Şubat 1983). "Milletlerarası Sözleşme". <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17959.pdf>, (Erişim tarihi: 24.07.2021)
- Tunçer, M. (2013). "Mardin'in Korunması ve UNESCO Dünya Miras Listesi'ne Girmesi". **İdealkent**, S. 9, s. 94-113.
- UNESCO. (30 June-5 July 2003). "Evaluations of Cultural Properties". **World Heritage Convention World Heritage Committee (27th Ordinary Session)**, Paris: UNESCO Headquarters.
- UNESCO. (2019). **Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention**. Paris: World Heritage Centre.
- Url 1: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1406/> (Erişim tarihi: 21.07.2021)
- Url 2: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6534/> (Erişim tarihi: 23.07.2021)